

Semantic Evolution of the Word "Ra' nā" in Persian: A Diachronic Semantic Analysis

Sayed ewazali kazimi¹ Abbasali Vafaei²

1- PhD student in Persian Language and Literature, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, Allameh Tabatabaei University, Tehran, Iran. Email: alikazimi461@gmail.com orcid.org/0000-0003-3692-6967

2- Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, Allameh Tabatabaei University, Tehran, Iran. Email: a.vafaie@atu.ac.ir. orcid.org/0000-0002-3983-9028

Abstract:

Semantic metamorphosis, a significant branch of diachronic semantics, explores the evolution of meaning in linguistic units—a phenomenon often overlooked by speakers of a language community despite extensive semantic shifts revealed through diachronic investigations, particularly in loanwords integrated into Persian that acquire a new identity. This study examines the semantic evolution of the word *ra' nā* (رنا) in texts from the 4th century onward to trace its semantic trajectory.

Utilizing a descriptive-analytical approach and library resources, this research demonstrates that after entering the Persian language, *ra' nā* underwent semantic broadening and elevation, shedding its original pejorative meanings such as "foolish" and "gullible." Over centuries of use within the geographical expanse of ancient Iran, the term acquired positive connotations, evolving to signify "beautiful," "tall," "well-featured," and "a captivating beloved." The common thread across its compound usages is the concept of beauty.

Keywords: Semantics, Semantic evolution, *Ra' nā*, Persian language

Semantic Evolution of the Word "Ra' nā" in Persian: A Diachronic Semantic Analysis

Extended Abstract

Introduction

Semantic transformation is a significant topic in linguistics, often overlooked in initial encounters with texts and speech. Native speakers of a language rarely notice structural and semantic metamorphoses due to habitual usage, even as native and loanwords undergo semantic evolution. Persian is no exception to this rule. Driven by principles of linguistic economy and ease of communication—shaped by political and social changes—languages experience semantic and structural shifts. Transformations in linguistic units are so pervasive that no element remains untouched. These changes can be studied at the levels of sentences, phrases, and words. However, identifying where and how such transformations occur—whether semantic or structural—requires systematic analysis. As Saffavi (2012: 485) notes, reductions or omissions in discourse chains must not disrupt comprehension, underscoring the need for methodological rigor .

Investigating semantic evolution demands theoretical foundations from semantics and linguistics. Semantics, defined as the "scientific study of meaning" (Saffavi,2007: 14), provides essential tools for this purpose. This field is divided into *diachronic semantics* (studying meaning across time) and *synchronic semantics* (analyzing meaning at a specific period). This paper adopts a diachronic approach to trace the semantic shifts of the word *ra' nā* in historical Persian texts, examining its meanings from earlier centuries to the present .

Methods

This analytical-descriptive study employs diachronic semantics to explore the semantic evolution of *ra' nā*. By analyzing its usage in Persian texts from the 4th century onward, the research investigates whether the word's historical meanings align with its contemporary usage or reflect semantic discontinuity. First, meanings are traced through Arabic and Persian lexicons, followed by an analysis of textual evidence to map its semantic trajectory.

Before examining the evolved meaning of the word (Rana) in the Persian language, it seems necessary to study semantic change and its types from the

perspective of semanticists. Subsequently, based on the criteria outlined in this theory, textual evidence can be analyzed.

Similar to other branches of linguistics, the field of semantics studies meaning both diachronically and synchronically. In explaining historical semantics, various theories have been proposed. For instance, Raheleh Gandemgar describes this term as follows:

"Historical semantics (diachronic) is a branch of historical linguistics that studies changes in meaning over time and is also referred to as historical-philological semantics" (Gandemgar, 2020: 283). Diachronic semantics itself is divided into subcategories such as semantic specialization, semantic generalization, semantic pejoration, and semantic amelioration.

In historical semantics, semantic specialization is considered one of the processes of semantic change over time. In such cases, a term loses part of its meaning as it moves from time period A to period B, and in time period B, it only denotes part of its original meaning. For example, the Persian word (*daavar*), which previously meant "judge," has gradually seen its scope of usage restricted and now refers to a person who officiates a game or competition. The process of semantic specialization can be seen as the opposite of semantic generalization (Safavi, 2005: 30).

Semantic generalization is another process of semantic change in historical semantics. It is possible for a term to expand in meaning as it moves from time period A to period B, denoting not only its past concept but also a new one. For instance, the word (*separ*), which historically referred to a defensive weapon used in battle, is now also used to mean a part of a vehicle, such as a car or motorcycle fender (Ibid.: 39).

Semantic amelioration is also among the types of semantic change processes that occur over time. In this process, a word undergoes a change in meaning as it moves from time period A to period B, acquiring a positive emotional connotation or becoming more positive than before. For example, the word (*shokuh*) centuries ago meant "fear and dread," but today it is used to mean "grandeur, majesty, and magnificence" (Gandemgar2020: 110). Another example is the word (*sayed*), which, when borrowed from Arabic, meant "mister" but gradually acquired a positive connotation in Persian and now refers to "a descendant of the Prophet of Islam" (Safavi, 2005: 30).

Discussion

Diachronic semantics, a branch of historical linguistics, examines meaning shifts over time. As Gandemgar (2019: 283) explains, it encompasses processes such as semantic specialization, generalization, pejoration, and amelioration. For *ra'nā*, textual evidence reveals a striking shift: originally an Arabic loanword connoting negative traits like "foolish," "gullible," or "frivolous," the term underwent *semantic amelioration* in Persian. By the 10th century, it acquired positive aesthetic meanings such as "beautiful," "elegant," "charming," and "graceful," often describing human figures (e.g., a beloved) or objects (e.g., flowers).

This transformation is evident in Persian poetic and literary contexts, where *ra'nā* appears in compounds like *delbar-e ra'nā* (charming beloved), *gol-e ra'nā* (radiant flower), or even paradoxically in *sag-e ra'nā* (majestic dog), reflecting its semantic broadening. The word's Arabic roots, which emphasized moral or behavioral traits, were overshadowed by Persian aestheticization, illustrating how collocation and cultural context drive semantic change.

Conclusion

The diachronic analysis of *ra'nā* exemplifies broader patterns in Persian lexical evolution. Loanwords and native terms alike undergo semantic shifts—specialization, generalization, pejoration, or amelioration—driven by socio-cultural dynamics. For *ra'nā*, the transition from negative Arabic connotations to positive Persian meanings highlights the role of poetic and cultural recontextualization. By the modern era, its original Arabic sense had vanished entirely, replaced by aesthetic ideals. This study underscores how semantic theories illuminate the fluidity of meaning, revealing how words like *ra'nā* not only adapt but thrive in new linguistic identities, divorced from their etymological origins.

دگر دیسی معنایی واژه رعنا

سید عوض علی کاظمی^۱ عباسعلی وفايي^۲

۱- دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات فارسی و زبانهای خارجی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه:

alikalzimi461@gmail.com

۲- استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات فارسی و زبانهای خارجی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه:

a.vafaie@atu.ac.ir

چکیده:

دگر دیسی معنایی از شاخه‌های مهم معناشناسی در زمانی است که به بررسی تحول معنا در واحدهای مختلف زبان می‌پردازد که از دید گویندگان عادی یک جامعه زبانی همواره پوشیده مانده و کمتر به آن توجه می‌شود؛ در حالیکه جستجوهای در زمانی از تحولات گسترده معنایی در سطح واژگان حکایت دارد؛ بخصوص واژگانی که از زبان دیگری وارد زبان فارسی شده و شناسنامه دومی گرفته است. در این بررسی تحول معنایی واژه رعنا، در متون بعد از سده چهار تا کنون پژوهش شده است تا دریابیم که این واژه با چه سرنوشت معنایی روبرو شده است.

نوشته پیش رو که به روش تحلیلی-توصیفی از منابع کتابخانه‌ای تهیه گردیده نشان می‌دهد که واژه رعنا بعد از ورود به زبان فارسی دچار توسیع و ترفیع معنایی شده و مفاهیم اولیه آن همانند احمق و گول را از دست داده است. بعد از چند سده کاربرد در زبان فارسی در جغرافیای ایران کهن، بار معانی مثبت به خود گرفته در معانی زیبا، قد بلند، خوش سیما و معشوقه دل‌فریب به کار می‌رود، وجه مشترک تمام ترکیب‌ها مفهوم زیبایی است.

واژگان کلیدی: معنی‌شناسی، تحول معنایی، رعنا، زبان فارسی

۱- پیشگفتار

تحول معنایی از مباحث مهم در زبان‌شناسی است که در گام نخست مواجه با متن و گفتار کمتر به چشم می‌آید، گویشوران یک زبان اغلب به سبب تکرار کمتر متوجه دگرذیسی^۱ و تغییرات ساختاری و معنایی آن می‌شوند، درحالی که معمولاً واژگان بومی و قرصی تحول معنایی می‌یابند؛ زبان فارسی هم از این قاعده مستثنا نیست. براساس قاعده اقتصاد زبانی و سهولت در انتقال پیام که تابع تحولات سیاسی و اجتماعی است، زبان‌ها با دگرگونی معنایی و ساختاری مواجه می‌شوند. تحول در واحدهای زبان، چنان وسیع است که هیچ واحدی بی‌بهره از تغییر نیست. این دگرذیسی‌ها را می‌توان در سطح جمله، گروه و واژه مطالعه کرد.

اما اینکه تحول در کدام بخش و چگونه صورت می‌گیرد با حذف و کاهش‌هایی که به نظر صفوی درک زنجیره کلام را مخدوش نمی‌سازد باید مشخص گردد (صفوی، ۱۳۹۱: ۴۸۵) و پی برده شود که در کجا بیشتر تحول صورت گرفته و از دستة تحول معنایی بوده یا ساختاری. دست یافتن به چنین موضوعی نیازمند پشتوانه علمی و ابراز روشمند است که جز با نظریات معنی‌شناسی^۲ و زبان‌شناسی امکان‌پذیر نمی‌باشد. به همین سبب در مطالعه تحول معنایی واژگان نیازمند مراجعه به اصول دانش معنی‌شناسی هستیم؛ علمی که ابزار کار در اختیار می‌گذارد از آن تعبیر به «مطالعه علمی معنی» شده است. (صفوی، ۱۳۸۶: ۱۴) شاخه‌ای از علم زبان‌شناسی که معنی را از زوایای مختلف در واحدهای نظام زبان، توصیف و تحلیل می‌کند، معنی‌شناسی است. خود این رشته به معنی‌شناسی در زمانی و معنی‌شناسی همزمانی تقسیم‌بندی شده است. (همان: ۱۸) هرکدام این شاخه‌های معنی‌شناسی، معنی را در یک مقطع خاصی مورد مطالعه قرار می‌دهد.

نوشته حاضر رویکرد معنی‌شناسی در زمانی دارد که با توجه به مفاهیم امروزی واژگان، به دگرذیسی معنای واژه رعنا در متون بجا مانده از زبان فارسی در قرون گذشته پرداخته است، تا دریابیم که این واژه از قرن‌های گذشته تاکنون در کدام معناها به کار رفته و آنها با معنای امروزی مطابقت دارد یا با گسست معنایی روبرو شده است؟ بنابراین در گام نخست به جستجوی معنای در فرهنگ‌های عربی و فارسی پرداخته خواهد شد و سپس براساس شواهد موجود در متون، تحول معنایی آن تحلیل خواهد گردید.

¹ Linguistics

² Metamorphosis

³ Semantics

۱-۱- پیشینه تحقیق

در باره تحول معنایی واژگان فارسی کارهای زیاد صورت گرفته است و در لابلای شرح و گزارش‌های متون و فرهنگ‌های موضوعی و لغوی به تفاوت‌های معنایی و در مواردی به تحول معنایی و ساختاری تعدادی از واژگان در مقاله‌های جداگانه پرداخته شده؛ اما هنوز پژوهشی بایسته در این باره صورت نگرفته است. خسرو فرشیدورد در کتاب عربی در فارسی، سال ۱۳۵۸ به تحول معنایی چند واژه عربی از جمله رعنا اشاره کرده ولی شواهدی نیاورده که نشان دهد این واژه در کدام معناها کاربرد داشته است. همچنان عباسعلی وفایی در ادامه تحقیقات معنی‌شناسی، در مقاله «تحول ساختی و معنایی «نفر» در سال ۱۳۸۸ به بررسی واژه نفر پرداخته و نشان داده که در سال‌های متمادی این واژه در شش معنا کاربرد داشته و نقش‌های متعددی را در جمله ایفا کرده است. همین‌قسم، ادریس امینی و شهریار نیازی در مقاله «ماهیت و پیامدهای تحول معنایی واژگان عربی در زبان فارسی» سال ۱۳۹۲ به این موضوع پرداخته و نوشته‌اند که براساس تحولات سیاسی و اجتماعی بسیاری از واژگان در زبان فارسی معنای اصلی خود را ازدست داده و صورت فارسی به خود گرفته است؛ اما تحت عنوان دگردیسی واژه رعنا کاری صورت نگرفته است.

در گفتار روزمره و متون امروزی یکی از واژگان فارسی شده که عمری به درازای عمر زبان فارسی دارد، واژه «رعنا» است. با وجودی که این واژه تحولات زیادی را پشت سر گذاشته؛ اما سرگذشت معنایی این واژه مورد عنایت گویندگان عادی زبان نبوده است. از این واژه بیشتر به عنوان صفت زیبا در ترکیب‌های مختلف همچون جوان رعنا، بچه رعنا، دختر رعنا و مرد رعنا به کار می‌برند. مصداق واژه کاملاً موجود زیاست که همگی روی آن اتفاق دارند و در هر ترکیبی که به کار رود بار معنایی مثبت را عهده‌دار است، اما اینکه در گذشته چه معانی داشته مورد توجه نبوده است.

این نوع نگاه نسبت به مفاهیم واژگان فارسی هم در گفتار و هم در نوشتار روزمره و متون نظم و نثر مطمح نظر نویسندگان نبوده است، شاید دلیلش این باشد که واژه‌های بیگانه و بویژه واژگان عربی از زمانی که وارد زبان فارسی شده‌اند شناسنامه فارسی گرفته و شهروند جغرافیای فارسی‌زبانان به شمار رفته‌اند، به قول بعضی از پژوهشگران هرگاه واژه بیگانه براساس ضرورت وارد زبان فارسی شود بعد از سال‌ها استعمال، واژه فارسی محسوب می‌شود. (امینی و نیازی، ۱۳۹۲، ۵۳) و هویت اصلی‌اش را از دست می‌دهد؛ واژه رعنا از همین دست واژه‌هاست که بر اثر عوامل متعدد در زبان فارسی راه یافته است، هم در گفتار و هم در متون بجامانده از سده‌های پیشین در معناهای مختلف به کار رفته است؛ اما دست‌یابی

به تمام معانی آن نیازمند ارائه شواهد است تا نشان داده شود که در کدام بافت و جمله و در کدام دوره در چه معنایی به کار رفته است؛ اما برای اینکه موضوع روشن شود بهتر است تا در آغاز، به فرهنگ لغات عربی و سپس به لغت نامه‌های فارسی مراجعه شود و در نهایت برای هر معنی شواهدی از متون کهن ارائه گردد تا دریابیم این واژه با چه سرنوشتی معنایی مواجه شده است.

۱- مروری بر معنی‌شناسی تاریخی

پیش از اینکه به بررسی معنای تحول‌یافته واژه رِنا در زبان فارسی پرداخته شود، به نظر می‌رسد که تحول معنایی و انواع آن از منظر معنی‌شناسان مورد مطالعه قرار گیرد و سپس مطابق شاخصه‌های موجود در این نظریه به تحلیل شواهد متن پرداخته شود.

دانش معنی‌شناسی همانند سایر شاخه‌های زبان‌شناسی به صورت در زمانی و هم‌زمانی به مطالعه معنی می‌پردازد، در توضیح معنی‌شناسی تاریخی نظریات متعدد مطرح است، از جمله راحله گندم‌گار در توصیف این اصطلاح چنین آورده است:

معنی‌شناسی تاریخی (در زمانی)؛ بخشی از زبان‌شناسی تاریخی است که به مطالعه تغییرات معنی در طول زمان می‌پردازد و معنی‌شناسی تاریخی - فقه اللغوی نیز نامیده می‌شود. (گندم‌گار، ۱۳۹۹: ۲۸۳) معنی‌شناسی در زمانی خود به زیر شاخه‌های چون تخصیص معنایی، تعمیم معنایی، تنزل معنایی و صعود معنایی... تقسیم می‌شود.

۱-۱- تخصیص معنایی

در معنی‌شناسی تاریخی؛ یکی از فرایندهای تغییر معنی در طول زمان به حساب می‌آید؛ در چنین شرایطی، لفظی در گذر از مقطع زمان الف به مقطع ب بخشی از معنی خود را از دست می‌دهد و در مقطع زمانی B صرفاً به بخشی از معنی اولیه خود دلالت می‌کند، در این مورد می‌توان واژه «داور» را در زبان فارسی نمونه آورد که بیشتر معادل «قاضی» بوده است و به تدریج حوزه کاربردش محدود شده و امروزه به فردی اطلاق می‌گردد که به قضاوت بازی یا مسابقه می‌پردازد فرایند تخصیص معنایی را می‌توان عکس فرایند توسعه معنایی دانست. (صفوی، ۱۳۸۴: ۳۰)

۱-۲- توسعه معنایی

در معنی‌شناسی تاریخی یکی از فرایندهای تغییر معنی در طول زمان است. این امکان وجود دارد که لفظی در گذر از مقطع زمان الف به مقطع زمانی ب گسترش معنی بیابد و علاوه بر مفهوم گذشته‌اش، به

مفهوم تازه‌ای نیز دلالت کند. در این مورد واژه «سپر» را در نظر گرفت که امروزه علاوه بر معنی گذشته- اش که سلاح دفاعی به هنگام نبرد تلقی می‌شد، در مفهوم بخشی از وسیله نقلیه نظیر اتومبیل و موتر سیکلت نیز به کار می‌رود. (همان: ۳۹)

۳-۱- ترفیع معنایی

در معنی‌شناسی تاریخی، از جمله انواع فرایندهای تغییر معنایی محسوب می‌شود که در طول زمان به وقوع می‌پیوندد. در جریان این فرایند، واژه‌ای در گذر از مقطع زمانی الف به مقطع زمانی ب دچار تغییر معنایی می‌شود و بار عاطفی مثبت می‌یابد، یا بار عاطفی‌اش نسبت به قبل مثبت‌تر می‌شود، برای نمونه واژه «شکوه» قرن‌ها پیش به معنی «ترس و بیم» به کار می‌رفت، اما امروزه این لفظ به معنی «عظمت، بزرگی و شوکت» کاربرد یافته است. (گندمکار، ۱۳۹۹: ۱۱۰) نمونه دیگر واژه سید را می‌توان در نظر گرفت که به هنگام وام‌گیری از زبان عربی در مفهوم «آقا» به کار می‌رفته و به تدریج در زبان فارسی بار عاطفی مثبت یافته و امروزه در مفهوم «فرزند خانواده پیامبر اسلام به کار می‌رود. (صفوی: ۳۰)

۲- صفت رعنا

از کاربرد روزمره و متون پیداست که واژه رعنا صفتی است که با موصوف‌های متعدد به کار رفته است؛ برای اینکه دریافته شود، چه معنایی داشته به ریشه لغوی واژه توجه می‌شود.

رعنا در لغت: واژه رعنا در منجد الطلاب، از ریشه رَعَنَ، رَعْنًا و رَعُونَه گرفته شده و الأَرَعَنَ؛ کسی که نسنجیده حرف می‌زند، احمق، سست، شل، کوه دماغدار، مرد بینی دراز. (بندر یگی، ۱۳۶۶: ۱۹۵) آمده است.

آذرتاش آذرنوش چند مفهوم مرتبط دیگر را به معنای واژه افزوده و متذکر شده که رعنا مونث ارعن است، به معنای چون سبکسر، بی‌ملاحظه، سبک، بی‌پروا، احمق، بی‌تفکر، دمدمی، هر دم خیال، سبک مزاج. (آذرنوش، ۱۳۹۴، ۳۷۷)

دهخدا هم واژه رعنا را بیشتر با موصوف زن به کار برده است؛ مانند زن ابله، زن گول، سست و ضعیف، زن خویله، زن دراز احمق. (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۸: ۱۲۱۴۲)

فرهنگ سخن با توجه به تعاریف پیش از خود و منابع معاصر، واژه رعنا را به ۱- زیبایی و دلفریبی؛ ۲- (مجاز) بلند و کشیده؛ ۳- نادان و بی‌خرد (زن)؛ ۴- ویژگی آنکه یا آنچه به سبب داشتن ظاهر زیبا، قدرت، یا ثروت بسیار، خودخواه و گستاخ شده است؛ ۵- گلی که از درون سرخ و از بیرون زرد باشد، دو روف دو رویه، معنا کرده است. (انوری، ج ۴، ۱۳۸۲: ۳۶۴۱)

در گفتار امروز اکثر آن معانی متون گذشته کاربرد ندارد، هیچ گوینده‌ای از شنیدن واژه رعنا مفهوم زن احمق در ذهنش تداعی نمی‌کند بلکه بیشتر به مفهوم زیبا، خوش‌گل، قد بلند زیبا را در ترکیب‌های همچون گل رعنا، شاهد رعنا (پروین اعتصامی) رعنا غزال (فرخی یزدی) به کار می‌رود. بیشتر بار معنایی مثبت به خود گرفته جز در واژه رعونت که به صورت عربی به ندرت به کار رفته و معنای متکبر را می‌رساند، در بقیه موارد رعنا مفهوم زیبا را تداعی می‌کند.

۳- تحول معنایی در متون گذشته

- ۱- این واژه در عربی معمولاً به عنوان صفت زن به کار رفته است.
- ۲- در زبان فارسی نیز صفتی است که با موصوف زن به کار می‌رود و با واژگان غیرانسان همانند گل هم کاربرد دارد.
- ۳- در متون آغازین ادب فارسی، کاملاً در معنای عربی همانند احمق و گول به کار رفته است.
- ۴- اما هرچه از سده‌های چهار و پنج به این سو می‌آییم؛ علاوه بر مفهوم گول و احمق، معانی دیگر چون زیبا و دلفریب را به خود گرفته است.
- ۵- گاهی در معنای ضعیف هم آمده است.
- ۶- تفاوت دیگر این است که این واژه در زبان عربی یک صفت منفی است؛ لیکن در متون دوره-های بعدی زبان فارسی با اینکه مفهوم قدبلند و بلند بالا را می‌رساند ولی دیگر منفی نیست بلکه زنی قدبلند سروصفت در وجه مثبتش اراده می‌شود.
- ۷- از قرن هشتم به بعد تقریباً معنای اولیه از بین می‌رود، بار معنای واژه، کاملاً مثبت شده و در متون و گفتار نو فارسی به معنی زیبا و دل‌پسند به کار می‌رود.

۴- فرایند تحول معنایی رعنا در متون فارسی

بررسی فرایند معنایی واژه رعنا در متون کهن و برتر فارسی از سده چهارم به بعد نشان می‌دهد که معنای اولیه واژه تغییر کرده و بار معنایی منفی؛ مثل احمق و گول را از دست داده و در سیر تحول خویش، استعلای معنایی پیداده کرده است؛ اما از قرن هشتم به این طرف در متون فارسی کلاً بار معنایی زیبا و مثبت را به خود گرفته و به حیث صفت برای انسان و اشیای زیبا به کار می‌رود. به همین سبب معنای درزمانی این واژه مورد مطالعه گرفت تا در مقایسه با ترکیب‌های جدید نگاه زیباپسندانه گویندگان زبان فارسی نشان داده شود.

بررسی همه متون هم زمان بر و هم فراتر از یک متن مقاله علمی است؛ این امکان وجود دارد که انتخاب نمونه‌هایی از متون برتر زبان فارسی به این مطلب کفایت کند، اما این رویکرد برای دست یابی به تحول معنایی چندان کارایی نداشت؛ زیرا احتمال دارد یک شاعر و یا نویسنده گمنام این واژه را در معنای خاص آورده باشد که در متون مشهور نیست ولی با آن می‌شود استناد کرد که در فلان زمان این معنا هم کاربرد داشته است، بنابراین تصمیم بر این شد تا واژه رعنا بر اساس متون، از قدیم به جدید مورد مطالعه قرار گیرد و شواهدی در پیرامون هر متن آورده شود که ولو یک مورد باشد.

۵-۱- رعنا در معنی سبکسر

آنچه از تعابیر فرهنگ‌نویسان بدست می‌آید این است که واژه رعنا در آغاز ورود به زبان فارسی صفت برای زنی با ویژگی‌های خاص اخلاقی به کار می‌رفته که از نظر مردم خوشایند نبوده است؛ اما وقتی وارد زبان فارسی شده، دچار تحول معنایی گردیده است. شواهد نشان می‌دهد که این واژه بعد از تحول معنایی، به عنوان صفت برای غیر جانداران هم بکاررفته و مختص به انسان مونث باقی نمانده است. در این میان، آثاری که واژه رعنا در آن به مفهوم گول و احمق و سبکسر به کار رفته، شاهنامه فردوسی است؛ این نمونه نشان می‌دهد که هنوز واژه رعنا دچار تحول معنایی نشده است. واژه رعنا دو بار در شاهنامه آمده و هر دو کاربرد بیانگر نقش منفی است، بافت داستان حکایت دارد که سوداوه زن کیکاوس از سبک‌سری و هوس‌رانی و حماقت دل‌باخته سیاوش می‌شود و می‌خواهد هر طوری که شده از او کام بگیرد ولی سیاوش به این کار تن نمی‌دهد می‌گوید می‌خواهی که مرا احمق سازی:

وزان تخت برخاست با خشم و جنگ	بدو اندر آویخت سوداوه چنگ
بدو گفت «من راز دل پیش تو	بگفتم، نهان بداندیش تو
مرا خیره خواهی که رسوا کنی	به پیش خردمند رعنا کنی

(فردوسی، ۱۳۹۰: ۲۴)

در این بیت، رعنا مترادف خیره و بیهوده آمده و ترکیب «رعنا کردن» در مقابل خردمند قرار گرفته است، کزازی واژه را سبکسر و نادان گزارش کرده است. (همان: ۲۴۵)

۵-۲- رعنا به معنی نادان

یکی دیگر از معانی واژه رعنا در متون فارسی، سده‌های چهار تا شش، گول و نادان است که با مترادف‌های چون احمق و جاهل به کار رفته است. در اینجا ترکیب «رعناشدن» به معنی نادان شدن آمده است و دهخدا هم برای شاهد رعنا به معنی نادان این ابیات را آورده است.

که تا زنده‌ام چرمه جفت من است   خم چرخ گردون نهفت من است
عروسم نباید که رعنا شوم   به نزد خردمند کانا شوم

(همان، ۱۳۹۱، ج ۱: ۱۲۶)

در این بیت، واژه رعنا مترادف واژه کانا آورده شده است. در توضیح واژه کانا کزازی آورده که به معنی نادان است و ریشه سغدی دارد و سپهدار تازی می‌گوید که نیازی به زن گرفتن و عروس ندارد، زیرا اگر چنین کند نزد خردمند «گول» و نادان و سبک‌مغز شمرده می‌شود. (فردوسی، ۱۳۹۲: ۵۱۱)

افزون بر متون نظم زبان فارسی در لابلای متن‌های نثر به جامانده از نثر سده چهارم و پنجم هم، واژه رعنا در مفهوم عربی آن کاربرد دارد. هنوز صفت رعنا مفاهیم وضع شده نخست خود را حفظ کرده است. به‌طور نمونه دوبار واژه رعنا در ترجمه کليلة و دمنه به کار رفته و هر بار معنای منفی رعونت، گول و ابله‌ی را می‌رساند، تفاوت آن با متون قبل در این است که در اینجا رعنا صفت برای شیر قرار گرفته و مفهوم خودخواه و متکبر را می‌رساند:

«و در آن حوالی مرغزار شیری بود و با او وحوش و سباع بسیار، همه در متابعت و فرمان او، و او جوان و رعنا و مستبد به رأی خویش» (نصر الله منشی، ۱۳۹۲: ۶۲)

آنچه متون گواهی می‌دهد، یکی از دیگر از مترادف‌های واژه رعنا در معنی نادان، احمق است که در سده پنجم در گفتار مردم و نوشتار بیشتر، مفهوم حماقت و نادانی را می‌رساند، این مفاهیم در شعر ناصر خسرو بلخی به صراحت آمده است. شاعر در چندین جا، معانی اصلی عربی را به شکل منفی به کار برده است. گاه واژه رعنا را در برابر خردمند آورده شده، زمانی هم مترادف با دیوانه استفاده گردیده و در مواردی هم با چند صفت دیگر در کنار هم بیان شده است:

جان را به حرز نکو چو دیبا کن   تا مرد خرد نگویدت رعنا

(ناصر خسرو، ۱۳۵۷: ۱۸۱)

در بیتی، خطاب به کسانی که در طلب بهشتند ولی از خوردن شراب و عمل‌های ناروا دست برنمی‌دارند؛ می‌گوید که اگر می‌خواهید با حوریان شراب بهشتی بنوشی باید سرجنابان از روی رعنایی را کنار بگذاری و اگر دیوانه و لایعقل نشدی چرا از بخار گند شراب سرت سودایی شده است. از این علت تراشی شاعر پیداست که در زمان وی واژه رعنا، بار معنایی مثبت نداشته؛ بلکه به صورت منفی در معنی حماقت به کار می‌رفته است:

زر همی خواهی که پاشی می خوری با حوریان   سر ز رعنایی گهی ایدون و گاه ایدون کنی
گر نه دیوانه شدستی چون سر هوشیار خویش   از بخار گند می طبلی پر از هیون کنی

(همان: ۲۴)

مفهوم حماقت از ترکیب‌های مختلف این واژه از جمله در «راه رعنایی» به دست می‌آید که در این ابیات به کار رفته است.

همرمان با کوه کوهانان به حج رفتند و کرد   جسته از میقات و خرم رسته از رمی جمار
تو هنوز از راه رعنایی ز بهر لاشه‌ای   گاه در نقش هویدی گاه در نقش مهار

(سنایی، ۱۳۸۸: ۱۸۷)

ترکیب دیگر این واژه، مشت رعنا است که از آن آدم‌های احمق و خودخواه مدنظر بوده است:
چه باید تنگ‌دل بودن که این یک مشت رعنا   همی باد خداوندی، کنون در باد بان بینم
را

(سنایی، ۱۳۸۸: ۳۳۹)

نصر الله منشی در داستان طبطوی این صفت را برای مرغابی به کار برده است، این ترکیب، بیانگر ظرفیت بیشتر باهم‌آیی این صفت با موصوف‌های بیشتر می‌باشد. رعنایی در این ترکیب مفهوم بزرگ‌مانند را می‌رساند:

«وکیل دریا این مفاوضت بشنود، از بزرگی فشی و رعنایی طبطوی در خشم شد و دریا در موج آمد و بچگان ایشان را ببرد.» (همان: ۱۱۳)

در آثار سده ششم، این واژه کمتر در معنی احمق و گول و ابله استفاده شده است؛ برعکس در زبان شاعران بیشتر به سمت مفهوم زیبایی غلبه دارد. اما در شعر مسعود سعد رعنا به معنی خودخواهی و حماقت هم آمده است ولی واژه طنز نشانگر آن است که نسبت به ترکیبات شاعران پیشین کمتر بار معنایی منفی دارد.

خنده ها می زند به خوش منشی   طنزها می کند به رعنایی

(مسعود سعد، چ ۲، ۱۳۶۴: ۹۰۴)

تنها موردی که واژه رعنا معنی اولیه را حفظ کرده ترکیب «جهان پیر رعنا» در شعر حافظ است. در این نمونه رعنا به معنی فریفته به خود و یا فریبا آمده است. این نوع تعبیر، ریشه در باورهای زهد گرایانه شاعر دارد که به دنیا و مال و منال آن به دیده مثبت نمی گریسته و آنها را موانع بر سر راه رسیدن تعالی می شمرده است:

جهان پیر رعنا را ترحم در جبلت نیست   ز مهر او چه می پرسی در او همت چه می بندی؟

(حافظ، ۱۳۸۳: ۵۹۹)

دومین مترادف رعنا به معنی نادان، واژه جاهل می باشد که در قرن ششم، برای این واژه به کار رفته است؛ سنایی، رعنایی را با جاهلی یکی دانسته و با واژه نابینا مترادف ساخته و هر دو را در تقابل دانا قرار داده است.

این چنین جاهلی سوی دانا   اینت رعنا و اینت نابینا

(سنایی، ۱۳۸۲: ۹۸)

۳-۵- رعنا به معنی فریبنده

افزون بر معانی ذکر شده پیش، رعنا در سده شش مفهوم فریبنده را نیز به خود گرفته و در ترکیب کنایی چون «رعناسرای» به معنی سرای فریب و گرفتاری به کار برده است:

باز در رعناسرای طبع طراران چرخ   بهر این نوخاستگان در کهنه پیران شدند

(همان، ۱۳۸۸: ۱۵۱)

بر در ماتم سرای دین و چندین نای و نوش در ره رعناسرای دیو و چندان کار و بار
(همان، ۱۳۸۱: ۱۳۱)

مرا گویی قناعت کن ز جوش یک جهان به بوی نون شهوانی به رنگ لام جان ای جان
رعنا

(همان: ۱۳۸۸: ۹۶۴)

دیده می‌شود که از قرن پنجم به بعد دگرذیسی معنایی در واژه رعنا رخ داده و در ترکیبات و معانی جدید به کار رفت است. ناصر خسرو این واژه را در مواردی صفت برای زن شوی‌گش به کار برده با این تفاوت که بر علاوه احمق، مفهوم فریفتار و فریبنده را نیز می‌رساند:

دانش بجوی اگرت نبرد از راه این گنده پیر شوی کش رعنا

(ناصرخسرو، ۱۳۵۷: ۲۱۳)

ای پسر گیتی زنی رعنا است بس گرچه فریب
تو ز شادی خند خند و نیستی آگاه از آن
فتنه سازد خویش را چون بدست آرد غریب
او همی بر تو بخندد روز و شب در زیر لب

(همان: ۹۵)

درجایی هم که دنیا را مذمت می‌کند؛ آنرا به زنی تشبیه می‌کند که فریفتار و نیرنگ باز است. مردان بس بزرگ را در دام انداخته و کشته ولی هنوز این عملش را ترک نکرده است:

چون طلاقسی بدهی این زن رعنا را
چونکه چون مردان کاری نکنی کاری؟

(همان: ۷۵)

تابه دین فسوس به برگیری
وز تو به مکرو افسون برباید
این گنده پیر جادوی رعنا را
این فرّ و زیب و زینت و سیما را

(همان: ۱۶۶)

۵-۴- رعنا به معنی خودخواه

یکی از معانی دیگر واژه رعنا که به صورت منفی در متون سده پنج و شش به کار رفته، متکبر و خودخواه است. این صفت را سنایی برای مسلمانان ریایی استفاده کرده که ظاهر اعمال، آنرا متکبر ساخته است:

از این مشت ریاست جوی رعنا هیچ نگشاید   مسلمانی ز سلمان پرس و درد دین ز بودردا

(سنایی، ۱۳۸۸: ۵۵)

شفیعی کدکنی رعنا را در این ترکیب در مفهوم متکبر گرفته است. (شفیعی کدکنی، ۱۳۹۰: ۲۵۵)
متذکر شده که واژه رعنا در اصل به معنی کوه بلند یا زن ابله و بی عقل دراز قامت است، ولی در فارسی مجازاً به معنی زیبا و خوش قد و بالا و خودپسند به کار می‌رود. در این بیت سنایی، معنی خودپسندی مورد نظر است؛ چون لازمه زیبایی خودپسندی است، اندک اندک رعنا به معنی زیبا به کار رفته و معنی اصلی آن در قرون بعد از سنایی به تدریج فراموش شده ولی تا عصر حافظ به هر دو معنی به کار می‌رفته است. (همان: ۲۶۰)

چون سوخته دل را تن در نتوان دادن   از لاف به رعنایی در نار نباید شد

(سنایی، ۱۳۸۸: ۸۵۸)

زرد و سرخی باز در کردند خوش رویان باغ   تا دگر ره برسر آن لاف و رعنایی شدند

(همان: ۱۵۱)

و یا در این ترکیب، بادپیمایی را با رعنایی، ردیف کرده است که دقیقاً بار منفی دارد:
«گل زرد از دل پر درد جواب می‌گوید که این چه بادپیمایی و رعنایی است و این چه افسوس و لاف است و افسانه و گزاف؟» (همان: ۳۱)

بر آمد ابر به کردار عاشق رعنا   کشیده دامن و افراشته سر از اعجاب

(همان: ۳۹)

نگویم بر توام بالایی هست   که در جنس سخن رعنایی هست

(همان: ۳۰۶)

یعنی در جنس این سخن که مرا بر تو بالاتری می‌باشد، کبر و رعونت خفته و من متکبر و رعونت پسند نیستم؛ پس چنین سخنی نمی‌گویم. (همان، پاورقی)

ز رعنایی که هست این نرگس مست   نیالاید به خون هر کسی دست

(همان: ۳۱۸)

از شدت رعنایی و کبر نرگس مست، هر کسی را قابل آن نمی‌داند که دست به خورش بیالاید. (همان، پاورقی)

به رعنایی گذشت از گوشه بام   ز شاه آرام شد چون شد دلارام
بسی دادش به جان خویش سوگند   که تا باز آمد آن رعنای دل‌بند

(همان: ۳۲۷)

رعنا؛ در بیت اول به معنی غرور آمده و بیت دوم معنای زیبایی را می‌رساند، به این دلیل که معمولاً زیباییان مغرورند.

جای دیگر واژه رعنا، صفت منفی برای حلاج به کار برده شده و با پسوند تحقیر «حلاجک رعنا» آمده است:

«گوش و بینی بریدند و سنگ دوان کردند، عجوزه با رگوه در دست می‌آمد چون حسین را دید گفت زنید و محکم زنید تا این حلاجک رعنا را با سخن اسرار چه کار؟» (همان: ۵۱۸)
واژه رعنا دو بار با مفهوم خودخواه در مجالس سبعة آمده است:

«درمی‌چند و دیناری چند از مکان کان فانی... ضربان رعنا نقشی و دایره‌های بر وی کشیده و به کوره امتحان در آورده، دست به دست و شهر به شهر گشتن پیشه کرده است.» (مولوی، ۱۳۷۲: ۶۶)

یکی دیگر از متون نثر سده ششم، مقامات ابوسعید است که واژه رعنا یک بار در آن آمده است؛ اما از این حیث که قصه‌های صوفیانه بیشتر به شکل روایی بیان شده و معانی متداول مردم را با خود دارد حایز اهمیت است؛ در این کتاب، رعنا به معنای غرور و خودخواهی فصل جوانی گفته شده است:

«چون مجلس به آخر آورد گفت حسن را قرضی هست، و من کمرکی ساخته بودم چنانکه رعنایی جوانان باشد کمر را بند بگشادم و بدادم.» (محمد بن منور، ۱۳۷۶: ۷۳)

۵-۵- رعنا به معنی سرکش

معنی دیگری که برای واژه رعنا آمده، سرکشی است. صفت سرکشی بیشتر برای نفس و آدم‌های ظالم استفاده شده است.

گر از جانان خبر داری تو جان را زیر پای
ور از نفس آگهی داری حدیث از نفس رعنا کن
آور

(سنایی، ۱۳۸۸: ۲۵۶)

ای بر آورده سر کبر از گریبان نفاق
نه به رعنائیت بارو نه به قرآیی قرین

(همان: ۲۹۹)

یکی دیگر از آن ترکیباتی که واژه رعنا در معنای منفی به کار رفته، نفس رعناست به مفهوم سرکش. معنا هم خیلی واضح در پیوند به تشبیهی آمده که نفس رعنا به حیوان سرکش مانند شده است:

تورا نفس رعنا چو سرکش ستور
دوان می‌برد تا سراشیب گور

(مسعود سعدی، ۱۳۷۱: ۷۹۲)

آشنا شد گرگ در صحرا مرا
واشنا نیست این سگ رعنا مرا

(عطار، ۱۳۵۷: ۱۲۷)

سگ در این بیت، استعاره از نفس است که در تعبیر عارفانه و صوفیانه به سرکشی معروف است. عارفان، سخت برای دربند کشیدن نفس آن می‌کوشند. قرینه بیت پیش نشان می‌دهد که منظور از سگ رعنا چیست.

نفس سگ هرگز نشد فرمانبرم
می‌ندانم تا ز دستش جان برم

(عطار، ۱۳۵۸: ۱۲۷)

۵-۶- رعنا به معنی رسوا

معنی دیگری که از این واژه بدست می‌آید، مفهوم رسوایی است. مترادف با رعنا قرار گرفته و از آن در لغت‌نامه‌ها به بدنامی تعبیر شده است.

خلیلت را در آتش در فکندند آزمایش را
ندانستند از غفلت ز رعنائی و رسوایی

(سنایی: ۲۹۹)

در یک جای دیگر از متون سده ششم؛ رعنائی در مفهوم رسوایی و بدنامی آمده و بار معنایی نسبتاً منفی دارد:

چو کارم را به رسوایی فکندی
سپر بر آب رعنائی فکندی

(نظامی، ۱۳۷۸: ۲۱۲)

مصحح در توضیح آورده؛ بعد از آنکه مرا در معشوقی رسوا کردی خودت در عاشقی سپر بر آب رعنائی و غرور انداختی. (همان: پاورقی)

این واژه نه تنها در شعر نظامی و عطار بلکه در تذکره الاولیا؛ نیز به صورت ترکیب‌های جدید چون ظالمی رعنا؛ حلاجک رعنا آمده است:

«گفت که را دیدم ظالمی رعنا را دیدم... گفت با این همه می‌خواهی که اهل شهر بدانند که او تو را مطیع است و تو صاحب کراماتی و این نه رعنائی بود، گفت بلی، توبه کردم. (عطار، ۱۳۹۱: ۱۵۵)

۵-۷- رعنا به معنای قد بلند

همانطوری که شواهد نشان می‌دهد از دوره سنایی به بعد مفهوم زیبا، برای واژه رعنا اضافه شده؛ ولی هنوز مفاهیم قبلی از بین نرفته است. معانی متعدد، نظر به بافت متن مورد استفاده گویندگان قابل تشخیص هست؛ مثلاً معنی زیبا در قصیده‌ای که با این مطلع شروع می‌شود:

عربی‌وار دلم برد یکی ماه عرب   آب صفوت پسری چه زنخی شگر لب
شاعر واژه رعنا را صفت برای معشوق خورشیدگون آورده که هم طناز است و هم رعنا. چنین اوصافی در کاربرد امروزی تداعی‌گر زیبایی است:

گه گه آید بر من طنزکنان آن رعنا   همچو خورشید که با سایه در آید به طرب
از این کاربردها فهمیده می‌شود که بار معنایی منفی کم کم از واژه رعنا کاسته شده و در ترکیب‌های بعدی شکل مثبت را به خود گرفته است؛ مثلاً در این بیت واژه زیبا و رعنا مترادف هم در مفهوم قامت بلند و رسا به کار رفته است:

ماه شب گم‌رهان عارض زیبای تست   سرو دل عاشقان قامت رعنا تست

(سنایی: ۸۱۰)

یعنی قامت بلند؛ چون در مصراع اول بیت، واژه حسن آمده و در مصراع دوم، قامت به سرو تشبیه شده که در شعر فارسی نماد زیبایی است:

ای کله گو شه حسن آمده بر فرق تو راست   سرو را نیست قامت رعنا که تورا است

(کمال خجندی، ۱۳۷۲: ۴۲)

۵-۸- رعنا به معنی خودآرا

زبان پیچیده و متکلفانه قرن ششم هجری از حیث تأثیرپذیری از جو غالب عربی‌گرایی، بیشترین واژگان این زبان از جمله واژه رعنا را به کار برده که بیشتر به سمت بار معنایی منفی گرایش دارد؛ مثلاً رعنا صفت برای لاله و گل به کار برده شده است؛ اما بافت جمله نشان می‌دهد که منظور نویسنده زیبایی نیست:

« و بنفشه مطرا با لاله رعنا به ناز راز می‌گوید که تو دل این کار نداری و تن این بار نداری » (بلخی، ۱۳۶۲: ۳۰) مصحح هم در پاورقی متذکر شده که رعنا در این عبارت به معنی خودآرا و مستبد آمده است.

یکی دیگر از مفاهیمی که در متون سده هفتم برای واژه رعنا آمده، خودآرایی است، صاحب مرزبان نامه، واژه را در وصف دنیا و صفت برای «گنده پیر» آورده است:

«و ای ملک، بدانک این اموال... که بصورت... زبرجد می‌نماید هیمة دوزخست... اکنون بکوش تا باشد که به نیرنگ دانش خود را از صحبت این گنده پیر رعنا و این سالخورده شوها، که چون تو بسیار شوهران را در چاه بیراهی سرنگون افگندست، رهایی توانی داد...» (همان: ۲۰۷)

صفت رعنا در جای دیگر هم مترادف خودآرا آمده است: «بدانک نفس را دوشاگرد ناهموارند، حرص و شهوت نام، یکی: شکم خواری دردکشی و یکی رعنایی خودآرایی... و اگر همه عمر در هفت کارگاه افلاک لباس رعونت این بافند، پوشند هنوز زیادت خواهد.» (همان: ۱۹۱)

فریبده و نیرنگ‌باز و خودآرا از جمله معانی است که هنوز در زبان شاعران پیش و پس از خاقانی متداول بوده است.

دولتش را نوعروسی دان که عکس زیورش دیده این زال رعنا برنتابد بیش از این

(خاقانی، ۱۳۷۵: ۴۸۴)

یکی از موارد دیگری که واژه رعنا بار معنایی منفی دارد آنجایی است که صفت برای گربه قرار گرفته و از آن شخص نیرنگ‌باز خواسته شده است:

حمل رعنایی مکن بر گریه صاحب سماع
اهل دل داند که تا زخمی نخورد آهی نکرد

(همان: ۱۵۰)

۵-۹- رعنا به معنای زیبا

تحولات زبانی محسوس و چشم گیر نیست، چون سریع و آنی صورت نمی گیرد با گذشت سال‌های زیاد دریافت می‌شود که برخی از واژگان کاربرد ندارد و یا معانی شان را از دست داده است، به همین خاطر در فاصله دو‌یست سال هم چندان تفاوت در معنای واژگان پدید نیامده و مفاهیم در کاربردها مشترک است، فقط ترکیب، نظر به خیال شاعر تغییر می‌کند؛ سرنوشت واژه رعنا از سده ششم به بعد بیشتر همین قسم است؛ معانی که در زبان مردم پیشتر به کار می‌رفت وجود دارد؛ اما با این تفاوت که برخی معانی جدید دیگر همچون زیبایی به دایره معانی واژه رعنا اضافه می‌شود:

گرچه باشد با سنایی چون گل رعنا دو رو در ثنای او سنایی ده زبان چون سوسن است

(سنایی، ۱۳۸۸: ۸۱۸)

باز ما را عالمی چون حلقه کرد آن دو چشم جادوی رعنای تو

(همان: ۱۰۰۲)

و یا این بیت که در ستایش قاضی ابوالبرکات فتحی گفته شده مفهوم مثبت را می‌رساند:

به رنگ چون گل سور است لیک نشناسم چو من برابر او باشم از گل رعناش

(همان: ۱۸۴)

یا در جایی دیگر که سنایی در نکوهش حرص سخن می‌گوید به انسان‌های بعد از خودش توصیه می‌کند که در مواجهه به مال و منال دنیا همانند گل باشند که از زیبایی حتی پیراهن به کار ندارد و آنچه را از تن می‌اندازند برای زیبایی است تا برای دیگران معلوم شود:

یا ز بی آبی چو خار از خیرگی دیده مدوز یا ز رعنایی چو گل بر تن بدران پیرهن

(همان: ۲۷۱)

ای سوسن آزاد ز بس رعنایی چون لاله ز خنده هیچ می‌ناسایی
پشتم چو بنفشه گشتای بینایی زیرا که چو گل زود روی دیر آیی

(همان: ۵۵۸)

شوخی تنها که خواند چشم ترا چشم تو شوخی هست و رعنا هم

(همان: ۹۴۴)

ترکیب «معشوقان رعنا» در زبان قاضی حمیدالدین بلخی هم بیانگر تحول معنایی واژه رعناست، با گرایش به سمت معانی اصلی بیشتر است.

«درمان دل عاشقان شیدا و طعمه معشوقان رعنا بستند و بناخت و به تاختن برانداخت» (بلخی، ۱۳۶۲: ۸۵)
نهادی همه گل را به خلق تو نسبت
اگر ز گلها در نامدی گل رعنا

(مسعود سعد، ۱۳۳۹: ۸)

هرچند به اواخر قرن شش و اوایل قرن هفت می‌رسیم، دیده می‌شود که واژه رعنا بیشتر با مفهوم زیبا عجین شده است، مثلاً در شعر نظامی گنجوی در معانی متعدد به کار رفته است؛ اما بیشتر مفهوم مثبت دارد. کاربرد اولیه آن در زبان شاعر کاهش پیدا کرده است، در هفت پیکر رعنایی با زیبایی قافیه شده و در مفهوم کرشمه، اطوار و دلبری و خوشخرامی آمده است که شاه سیاه‌پوش در انتظار آن است.
آمدند از کشی و رعنایی
با هزاران هزار زیبایی

(نظامی، ۱۳۸۹: ۲۲۲)

شوخی و رعنا خرید نوش لبی
مهره بازی کنی و بوالعجی

(همان: ۲۳۶)

خواجه را جوش از استخوان برخاست
شرم و رعنایی از میان برخاست

(همان: ۳۱۶)

آینه و شانه گرفته به دست
چون زنی رعنا شده گیسو پرست

(همان: ۱۱۰)

در زبان گویندگان و شاعران سده هفتم واژه رعنا تقریباً معنای مثبت پیدا کرده است، بطور نمونه در مرزبان‌نامه با همه عربی‌گرایی که صاحبش در متن اعمال کرده باز هم معانی اصلی واژه کمرنگ شده و بیشتر مفهوم زیبا را می‌رساند. ترکیب «دامن رعنایی» که صفت برای خروس قرار گرفته و به عروس حجله‌نشین تشبیه شده مفهوم زیبا و مثبت دارد:

«شنیدم که خروسی بود جهان گردیده... چون عروسان در حجله و رقاصان در جلوه، دامن رعنایی در پای کشان می‌گردید.» (وراوینی، ۱۳۸۹: ۴۲۶)

خطیب رهبر در توضیح «دامن رعنایی» می‌نویسد که منظور از آن، دامن زیبایی و دلبری است؛ استعاره مکنیه و دامن رعنایی در پای کشیدن، خرامان و نازان رفتن است. (همان: پاروقی)

در بخش دیگر هم واژه رعنا در وصف درختی به کار رفته که از لحاظ ویژگی چون بخت صاحب دولتان و دیدنی می‌نماید:

چنین آورده است: «آن بستان‌سرای و آن درخت بدو بخشید... درخت را دید چون بخت صاحب دولتان از سر سر جوان شده... و در حله سبز و حریر زرد چناروار به هزار دست رعنایی برآمده.» (همان: ۳۰۵)

جای دیگر واژه رعنا در داستان غلام بازرگان آمده است؛ طبق نظر خطیب رهبر مفهوم «خوش‌نما» را می‌رساند:

«چندین شبانه‌روز می‌رفت تا آنگاه که به کنار شهری رسید، سوادى پیدا آمد از بیاض نسخه فردوسی زیباتر و از سواد بر بیاض دیده رعنا تر.» (همان: ۱۰۶)

شد باغ ز شمع گل رعنا روشن
وز مشعل لاله گشت صحرا روشن

از پرتو روی آتشین رخساری
گردیده چراغ دیده ما روشن

در زبان خاقانی هم مانند گویندگان پیشین، رعنا در صفت انسان آمده بلکه به لحاظ هم‌آبی در کنار موصوف‌های دیگر هم قرار گرفته است؛ مانند گل برگ رعنا:

تو گل‌رخی، من سال‌ها پاشیده بر گل مال‌ها
چون لاله مشکین خال‌ها گل‌برگ رعنا داشته

در داستان نصرآبادی از تذکره الاولیا می‌بینیم که واژه رعنا در توصیف خانه کعبه به کار رفته و بیانگر مفهوم مثبت است:

« و گفت ای رعناعروس سرافراز که در میان نشسته و خود را چون عروس جلوه می‌دهی و چندین هزار خلق در زیر خار مغیلان به تشنگی و گرسنگی در اشتیاق جمال تو جان داده این جلوه چیست؟ (همان: ۶۸۵)

مردمی‌ترین و مشهورترین اثر سده هفتم مثنوی معنوی است، به دلیل اینکه مولانا خود مرد اجتماعی و دینی است، با هر کس در شأن خودش صحبت می‌کند، از متون عربی هم بهره کافی دارد به همین خاطر زبانش به گفتار عامیانه نزدیک است، از طرف دیگر تعدادی از منابع مورد مطالعه او را متون عربی

همچون احادیث، روایات، قران کریم تشکیل می‌داد (فروزانفر، ۱۳۸۱: مقدمه) به همین سبب در هر صفحه آن با واژگان عربی و اصطلاحات قرآنی مواجهیم. شاعر، واژه رعنا را هم به عنوان یک واژه عربی بارها به کاربرد است.

ترکیب های زبانی او گواه تحول نود درصدی معنایی واژه رعنا در سده هفتم هجری نشان می‌دهد؛ که به صورت مثبت آمده است. از تکرار واژه تکرار در نزد مولانا پیداست که مفهوم زیبا داشت؛ مثل رعنا رعنا:

در این بیت واژه، صفت برای جعد و موی پیشانی به کار رفته است؛ توجیه شاعر این است هر که جعد زیبا داشته باشد خوش تر معلوم می‌شود:

آن که زلف جعد رعنا باشدش   چون کلاش رفت خوشتر آیدش

(مولوی، دفتر ۱، ۱۳۳۶: ۱۱۶)

آن زلف سیاه و قد رعناش نگر   شیرینی آن لعل شکرخاش نگر

گفتم که زکات حسن یک بوسه   برگشت و به خنده گفت سوداش نگر

ده

(همان: ۱۳۴۴)

با اینکه رعنا در زبان سایر گویندگان هم آمده ولی بافت شعر عراقی بیانگر نکته دیگر است. او ویژگی خمار بودن در کنار زیبایی، برای چشم حرف زده که برای ساقی در نظر گرفته شده است. زیبایی که در چشم ساقی وجود دارد فقط عارفان می‌تواند ببینند ولی برای آدم‌های عادی قابل دیدن و تبیین نیست. به همین خاطر واژه رعنا از حالت مادی بودن به سمت تصاویر معنوی حرکت می‌کند.

ور خود نظری کنی به ساقی   سرمست شوی ز چشم رعناش

(عراقی، ۱۳۶۲: ۱۶۰)

برعلاوه مورد پیش، واژه رعنا صفت برای ترسایچه قرار گرفته است. به این تعبیر از صورت در زبان شاعران پیش از عراقی برنخوردیم، به دلیل اینکه عراقی نگاه صوفیانه دارد واژگان را در راه ترویج اندیشه صوفیانه به کار می‌برد؛ بناءً در این بیت ترسایچه رعنا علاوه بر زیبایی از منطق روح افزا و معجزه مسیحایی برخوردار است.

ترسابعه‌ای رعنا از منطق روح افزا صد معجزه عیسی بنموده به برهانی

(همان، ۲۳۴)

خار در پهلو و پا در گل و خوش می‌خندد لطف بین کاین گل نورسته رعنا دارد

(همان، ۱۴)

جستجو در تحولات معنایی واژگان شعر سده هشتم نشان می‌دهد که رعنا بیشتر به سمت مفاهیم زیبا و مثبت گرایش دارد. از نه بیت شعر حافظ شیرازی که صفت رعنا در آن به کار رفته تنها یک مورد آن به معنی فریفتار آمده و بار منفی دارد؛ بقیه کاملاً مفاهیمی را می‌رساند که کاربرد امروزی دارد. به لحاظ درصدی ۱۱/۱ بر ۱۰۰ را تشکیل می‌دهد، و این تفاوت می‌رساند که تقریباً واژه رعنا با دگردیسی روبرو شده و معانی عربی آن در سده هشتم کاربرد ندارد؛ ترکیبات چون غزال رعنا؛ قد رعنا؛ گل رعنا و غیره بیانگر ویژگی مثبت است.

صبا به لطف بگو آن غزال رعنا را که سر به کوه و بیابان تو داده ای ما را

(حافظ، ۱۳۸۳: ۶)

چشمت از ناز به حافظ نکند میل آری سرگرانی صفت نرگس رعنا باشد

(همان: ۲۱۳)

گلی که بی تو پوشد لباس رعنایی ز دست حادثه‌اش چاک در گریبان باد

(محتشم کاشانی، ۱۳۴۴: ۲۹۴)

امتیازی در میان آمد دو رنگی نقش بست کرد بیدل ساغر ما را گل رعنا شراب

(بیدل، ۱۳۴۱: ۱۴۳)

گردن رعناغزالان را کند خط چرب نرم نی به ناخن میکند مور ضعیفی شیر را

(همان: ۳۷)

۵-۱۰- مفاهیم رعنا در سده اخیر

با مرور گذرا بر شعر معاصر دریافت می‌شود که گویندگان متأخر، صفت رعنا را در صدسال گذشته کمتر به کار برده‌اند، کلاسیک‌سرایانی که در قالب‌های غزل و قصیده طبع آزمایی کرده هم به پیمانه شاعران کهن سده پنجم تا سیزدهم هجری به کار نگرفته‌اند؛ مثلاً در شعر پروین اعتصامی دوبار و در فرخی یزدی یک بیت در دو غزل تکرار شده و یا در شانزده مجموعه شعر احمد شاملو اصلاً این واژه به کار نرفته است. همین‌قسم در پنج مجموعه شعر فروغ فرخزاد این صفت و مشتقات آن نیامده است، همین‌طور در مجموعه شعر زمستان، آخر شاهنامه، ازاین اوستا، در حیات کوچه پاییز در زندان و دوزخ اما سرد مهدی اخوان ثالث هم واژه رعنا دیده نمی‌شود؛ ازاین میان فقط در شعر سهراب سپهری در قطعه‌ای رعنا با بار معنایی مثبت و زیبا آمده است:

این وجودی که در نور ادراک

مثل یک خواب رعنا نشسته

روی پلک تماشا

واژه‌هایی تر و تازه می‌پاشد.

(سپهری، ۱۳۹۷: ۲۹۵)

رعنا در این واژه دیگر صفت منفی نیست بلکه به اثر کثرت استعمال فارسی‌زبانان به اسم زنی مبدل شده است که در کنار حوضی نشسته دارد رخت می‌شوید و سهراب و صفش کرده است:

آسمان، آبی‌تر،

آب آبی‌تر.

من در ایوانم، رعنا سر حوض.

رخت می‌شوید رعنا.

برگ‌ها می‌ریزد.

**

می‌پرد در چشمم آب انار: اشک می‌ریزم.

مادرم می‌خندد.

رعنا هم.

(همان: ۲۵۸)

پیشتر گفته شد، شاعرانی که در قالب های سنتی طبع آزمایی نموده اند این واژه را نسبت به گذشتگان کمتر استفاده؛ اما در معنای مثبت و زیبا؛ مثلاً در شعر فرخی یزدی یک بار این صفت در ترکیب «رعنا غزال» به کار برده و دوبار تکرار شده است:

با رمیدن های وحشی آمد آن رعناغزال فرخی را غزل سازی غزل خوان کرد و رفت

(فرخی، ۱۳۶۰: ۹۴)

بار دوم این بیت در غزل شماره ۶۴ مجموعه شعر فرخی در بیت تخلص تکرار شده است. اما در شعر بهار چنین آمده است:

آیات حسن مطلق و اسرار عشق پاک با لاجورد بر گل رعنا نوشته اند

(بهار، ج ۲، ۱۳۳۶: ۳۷۱)

سرخ از تف عشقم دل، زرد از غم یارم دایم چو گل رعنا، می سوزم و می سازم

(همان: ۳۹۰)

در شعر ایرج میرزا هم یکبار صفت رعنا به کار رفته که کاملاً جنبه زیبایی دارد:

با چنین رعنا غزالی خدعه ساز و عشوه باز پنجه اندر پنجه کردن قوه شیر است و من

(ایرج میرزا، ۱۳۵۳: ۷۲)

در مجموعه اشعار باقی مانده از پروین اعتصامی، دوبار واژه رعنا آمده؛ هر دو بار هم معنی مثبت و زیبا دارد.

ای باغبان، سپاه خزان آمد بس دیر کشتی این گل رعنا را

(اعتصامی، ۱۳۷۵: ۲۸)

پا به هرجا که نهی برگ گلی است همه جا شاهد رعنائی هست

(همان: ۱۲۶)

۶- نتیجه

مطالعه تحول معنایی در واژگان فارسی با توجه به مؤلفه های معنی شناسی در زمانی نشان می دهد که بسیاری از واژگان قرضی و اصیل فارسی در گذر زمان دچار دگردیسی معنایی شده است. تعدادی آن ها به تخصیص معنایی و برخی هم به توسیع معنایی و پاره ای هم به تنزل و گاهی هم به ترفیع معنایی منجر گردیده است.

در این مقاله که به تحول معنایی واژه رِنا پرداخته شد، شواهد متعدد در متون گذشته حاکی از آن است که واژه رِنا کاملاً دچار دگردیسی شده است، به دلیل اینکه در زبان عربی به معنای احمق، سست و گول و غیره کاربرد داشت؛ اما بعد از ورود به زبان فارسی توسیع و ترفیع معنایی پیدا کرده است. بعد از دو سه سده استعمال، بار معنایی نخست آن از بین رفته مفاهیم نو و مثبت همانند زیبا، قد بلند، خوش سیما و دل کش و دل فریب و مفاهیم دیگر را به خود گرفته است. ویژگی مشترک تمام این معانی، زیبایی است. ممکن صفت برای معشوقه شاعر و یا برای گل و بلبل و اشیای دیگر باشد؛ درحالی که در زبان عربی بیشتر به عنوان صفت برای زنانی با اخلاق مشخص به کار می‌رفت؛ اما در زبان شاعران و نویسندگان پارسی سده‌های پنج به بعد به سبب ظرفیت باهم آبی در کنار واژگان متعددی قرار گرفته و ترکیب‌های چون دلبر رِنا، گل رِنا، سگ رِنا، ظالم رِنا و اسپ رِنا را ساخته است. از مجموع این دریافت‌ها پیداست که واژه رِنا از واژگانی است که شناسنامه زبان فارسی گرفته، فارسی زبانان عام امروز دیگر مفهوم عربی آن را نمی‌فهمند.

منابع

- قرآن کریم.
- ابن منور، محمد (۱۳۷۶). اسرار التوحید فی مقامات الشیخ ابی سعید، با مقدمه علی اصغر حلبی. تهران: صفی علیشاه. اعتصامی، پروین (۱۳۷۵). دیوان، به کوشش ارسلان فصیحی. تهران: ققنوس.
- امینی، ادریس و شهریار نیازی (۱۳۹۴). «ماهیت و پیامدهای تحول معنایی واژگان عربی در زبان فارسی»، فصلنامه جستارهای زبانی. شماره ۳، صص ۵۳-۷۶.
- انوری، حسن (۱۳۸۲). فرهنگ بزرگ سخن. جلد چهارم. چاپ دوم. تهران: سخن.
- ایرج میرزا (۱۳۵۳). دیوان، به کوشش محمد جعفر محبوب، تهران: گلشن.
- آذرنوش، آذرتاش (۱۳۹۴). فرهنگ معاصر عربی-فارسی، چاپ هفدهم، تهران: نشر نی.
- بلخی، عمر بن محمود (۱۳۶۲). مقامات حمیدی. تهران: ترجمه و نشر بین الملل.
- بهار، محمد تقی (۱۳۳۶). دیوان اشعار، جلد دوم، تهران: امیر کبیر.
- بهار، محمد تقی (۱۳۸۷). دیوان ملک الشعرا بهار، تهران: نگاه.
- بیدل دهلوی، میرزا عبدالقادر (۱۳۴۱). کلیات، ج ۱، کابل: وزارت معارف.
- حافظ شیرازی، خواجه شمس الدین محمد (۱۳۸۳). دیوان، چاپ سی و هفتم، به کوشش خلیل خطیب رهبر، تهران: صفی علیشاه.
- خاقانی شروانی (۱۳۷۵). دیوان خاقانی شروانی، جلد ۱ و ۲، ویراسته میرجلالدین کزازی، تهران: نشر مرکز.
- خواجوی کرمانی، محمد بن علی (۱۳۷۴). دیوان کامل خواجوی کرمانی، به کوشش سعید قانع، تهران: بهزاد.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). لغت نامه، جلد هشتم، چاپ دوم دوره جدید؛ تهران: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

- رومی، مولانا جلال‌الدین (۱۳۷۲). مجالس سبعة، چاپ دوم، تصحیح توفیق. هـ سبحانی، تهران: کیهان.
- زاکانی، عبید (۱۳۵۲). کلیات، به کوشش محمد جعفر محجوب، تهران: گلشایی.
- سپهری، سهراب (۱۳۹۷). مجموعه آثار، به کوشش امیر قربانی، تهران: مؤلف.
- سعدی، مصلح‌الدین (۱۳۷۱). بوستان، چاپ دوم، به کوشش خلیل خطیب رهبر، تهران: صفی‌علیشاه.
- سعدی، مصلح‌الدین (۱۳۸۵). کلیات، تصحیح محمدعلی فروغی، تهران: نشر هرمس.
- سعدی، مصلح بن عبدالله (۱۳۸۷). غزلیات، براساس نسخه محمدعلی فروغی، تهران: ارمغان طوبی.
- سنایی، مجدود بن آدم (۱۳۸۲). حدیقه الحدیقه و شریعه الطریقه، تصحیح مریم حسینی، تهران: مرکز دانشگاهی.
- سنایی، مجدود بن آدم (۱۳۸۱). دیوان حکیم سنایی غزنوی، تصحیح فروزانفر، تهران: نشر آزاد مهر.
- سنایی، مجدود بن آدم (۱۳۸۸). دیوان سنایی غزنوی، به کوشش مدرس رضوی، تهران: انتشارات سنایی.
- شبستری، شیخ محمود (۱۳۵۳). کنزالحقایق، بی تا.
- شمیسا، سیروس (۱۳۸۶). سیر غزل در شعر فارسی، تهران: نشر علم.
- صایب تبریزی، محمدعلی (۱۳۸۴). دیوان، جلد اول، به کوشش محمد قهرمان، تهران: علمی فرهنگی.
- صفوی، کورش (۱۳۸۶). آشنایی با معنی‌شناسی، تهران: پژوهاک کیوان.
- صفوی، کورش (۱۳۹۱). نوشته‌های پراکنده (دفتر اول) معنی‌شناسی، تهران: انتشارات علمی.
- صفوی، کورش (۱۳۸۴). فرهنگ توصیفی معنی‌شناسی، تهران: فرهنگ معاصر.
- عراقی، فخرالدین ابراهیم همدانی (۱۳۶۲). دیوان عراقی، چاپ سوم، با مقدمه سعید نفیسی، تهران: جاویدان.
- عطار نیشابوری، فریدالدین (۱۳۵۸). مختارنامه؛ تصحیح محمدرضا شفیعی کدکنی، تهران: توس.
- عطار نیشابوری، فریدالدین محمد (۱۳۹۱). تذکره الاولیا، چاپ بیست و سوم، تصحیح محمد استعلامی، تهران: زوار.
- عطار نیشابوری، فریدالدین محمد بن ابراهیم (۱۳۸۶). مصیبت نامه، چاپ سوم، تصحیح محمدرضا شفیعی کدکنی، تهران: سخن.
- عطار نیشابوری، فریدالدین محمد بن ابراهیم (۱۳۸۸). الهی نامه، چاپ پنجم، تصحیح محمد رضا شفیعی کدکنی، تهران: سخن.
- عطار نیشابوری، فریدالدین (۱۳۵۳). منطق الطیر، چاپ چهارم، تصحیح جواد مشکور، تبریز: ....
- عطار نیشابوری، فریدالدین (۱۳۷۶). دیوان عطار، چاپ دوم، تصحیح فروزانفر، تهران: نشر نخستین.
- فرخی یزدی، محمد (۱۳۶۰). دیوان، به کوشش حسین مکی، بی جا: نیباد نشر کتاب.
- فردوسی، ابوالقاسم (۱۳۹۲). نامه باستان: ویرایش و گزارش شاهنامه فردوسی، جلد اول، تهران: سمت.
- فردوسی، ابوالقاسم (۱۳۹۰). نامه باستان: ویرایش و گزارش شاهنامه فردوسی، جلد سوم، به کوشش میرجلال‌الدین کزازی، تهران: سمت.
- فرشیدورد، خسرو (۱۳۵۸). عربی در فارسی، تهران: انتشارات دانشگاه.
- فروزانفر، بدیع الزمان (۱۳۸۱). احادیث و قصص مثنوی، تنظیم حسین داودی، تهران: امیرکبیر.

فریومدی، ابن یمین (۱۳۴۴). دیوان اشعار، به کوشش حسینعلی باستانی راد، تهران: کتابخانه سنایی.

کمال خجندی، (۱۳۷۲). دیوان، به کوشش احمد کرمی، تهران: سلسله نشریات ما.

گندمکار، راحله (۱۳۹۹). فرهنگ توصیفی معنی‌شناسی، تهران: علمی.

محتشم کاشانی، کمال‌الدین (۱۳۴۴). دیوان، به کوشش مهرعلی گرگانی، تهران: کتابفروشی محمودی.

مسعود سعد (۱۳۳۹). دیوان مسعود سعد سلمان، تصحیح رشید یاسمی، تهران: پرویز.

مسعود سعد، (۱۳۶۴). دیوان مسعود سعد؛ ج دوم، تصحیح مهدی نوریان، کمال.

معلوف، لویس (۱۳۶۶). منجد الطلاب: فرهنگ جدید عربی - فارسی، چاپ پنجم، ترجمه محمد بندر ریگی، تهران: انتشارات اسلامی.

مولوی، مولانا جلال‌الدین محمد (۱۳۳۶). مثنوی معنوی، براساس نسخه نیکلسون، تهران: امیر کبیر.

مولوی، مولانا جلال‌الدین محمد (۱۳۷۵). کلیات دیوان شمس تبریزی، تصحیح فروزانفر، تهران: راد.

ناصر خسرو، (۱۳۵۷). دیوان اشعار حکیم ناصر خسرو قبادیانی، جلد اول، به تصحیح مهدی محقق و مجتبی مینوی، تهران: سهامی عام.

نصرالله منشی (۱۳۹۲). ترجمه کلیله و دمنه، چاپ دوم، تصحیح مجتبی مینوی، تهران: نشر ثالث.

نظامی گنجوی، الیاس بن یوسف (۱۳۸۹). مخزن الاسرار، تصحیح بهروز ثروتیان، تهران: امیر کبیر.

نظامی گنجوی، الیاس بن یوسف (۱۳۸۹). هفت پیکر، تصحیح بهروز ثروتیان، تهران: امیر کبیر.

نظامی گنجوی، الیاس بن یوسف (۱۳۳۵). کلیات دیوان حکیم نظامی گنجه‌ای، تصحیح وحید دستگردی، تهران: امیر کبیر.

نظامی گنجوی، الیاس بن یوسف (۱۳۷۸). خسرو شیرین، به کوشش سعید حمیدیان، تهران: قطره.

وراوینی، سعدالدین (۱۳۸۹). مرزبان نامه، چاپ پانزدهم، به کوشش خلیل خطیب رهبر، تهران: صفی علیشاه.

وفایی، عباسعلی (۱۳۸۸). «تحول ساختی و معنایی نثر» پژوهشنامه زبان و ادب فارسی، سال سوم، شماره دوم، پیاپی ۱۰، صص ۷۵-۹۰.

References

The Holy Quran

Ibn Munawar, M (۱۹۹۷) *Asrar al-Tawhid fi maqamat al-Sheikh Abi Saeed*, with an introduction by Ali Asghar Halabi, Tehran: Safi Ali Shah. (in Persian)

- Etesami, Parvin (۱۹۹۶) Divan, edited by Arsalan Fasihi, Tehran: Qoghnous (in Persian)
- Amini, I. and Sh. Niazi (۱۹۹۵) "The Nature and Consequences of the Semantic Transformation of Arabic Words in Persian", Quarterly Journal of Linguistic Studies, No. 3, pp. 53-76 (in Persian)
- Anvari, Hassan (۱۹۸۳) Farhang Bozorg Sokhan; Volume ۴, Second Edition, Tehran: Sokhan. (in Persian)
- Iraj Mirza (۱۹۷۳) Divan, edited by Mohammad Jafar Mahjoob, Tehran: Golshan. (in Persian)
- Azarnoosh, A. (۲۰۱۵) Contemporary Arabic-Persian Literature, ۱۷th edition, Tehran, Nay Publication. (in Persian)
- Balkhi, Omar bin Mahmoud (۱۹۸۳) Maqamat Hamidi, Tehran, International Translation and Publishing (in Persian).
- Bahar, Mohammad Taghi (۱۹۵۷) Divan of Poems, Volume ۲, Tehran, Amir Kabir. (in Persian)
- Bahar, Mohammad Taghi (۲۰۰۸) Divan of Malek Al-Shoara Bahar, Tehran: Nega. (in Persian)
- Bedel Dehlavi, Mirza Abdul Qadir (۱۹۶۲) Generalities, Volume ۱, Kabul, Ministry of Education. (in Persian)
- Hafez Shirazi, Khwajeh Shams al-Din Mohammad (۲۰۰۴) Divan, Thirty-seventh edition, edited by Khalil Khatib Rahbar, Tehran: Safi Alisha. (in Persian)
- Khaqani Shervani (۱۹۹۶) Divan of Khaqani Shervani, Volumes ۱ and ۲, edited by Mirjala al-Din Kazazi, Tehran, Markaz Publication. (in Persian)
- Khajuwi Kermani, Mohammad bin Ali (۱۹۹۵) Divan Kamel Khajuwi Kermani, edited by Saeed Ghanei, Tehran, Behza. (in Persian)
- Dehkhoda, Ali Akbar (۱۹۹۸) Dictionary, Volume ۸, Second Edition, New Period; Tehran, Tehran University Press. (in Persian)
- Rumi, Maulana Jala al-Din (۱۹۹۳) Majales Saba'ah, Second Edition, Corrected by Tawfiq. E. Sobhani, Tehran, Kayhan; (in Persian)
- Zakani, Obaid (۱۹۷۳) Kuliyyat, edited by Mohammad Jafar Mahjoob, Tehran, Golshaei; (in Persian)
- Sepuhri, Sohrab (۱۹۹۷) Collection of Works, edited by Amir Ghorbani, Tehran, author. (in Persian)
- Saadi, Mosleh al-Din (۱۹۹۲) Bostan, Second Edition, edited by Khalil Khatib Rahbar, Safi Ali Shah; (in Persian)
- Saadi, Mosleh al-Din (۲۰۰۶) Generalities, edited by Mohammad Ali Foroughi, Hermes Publications; (in Persian)
- Saadi, Mosleh bin Abdullah (۲۰۰۸) Ghazals, based on the manuscript by Mohammad Ali Foroughi, Tehran, Armaghan Touba; (in Persian)

Sana'i, Majdood bin Adam (۲۰۰۳) Hadiqa al-Hadiqa and Sharia al-Tariqa, edited by Maryam Hosseini, Tehran, University Center. (in Persian)

Sana'i, Majdood bin Adam (۲۰۰۲) Divan of Hakim Sana'i Ghaznavi, edited by Forouzanfar, Tehran, Azad Mehr Publications. (in Persian)

Sana'i, Majdood bin Adam (۲۰۰۹) Divan of Sana'i Ghaznavi, edited by Modarres Razavi, Tehran, Sana'i Publications. (in Persian)

Shabestari, Sheikh Mahmoud (۱۹۷۴) Kanz al-Haqayeq, bi-ta. (in Persian)

Shamisa, Sirous (۲۰۰۷) The Journey of the Ghazal in Persian Poetry, Tehran, Nash-e-Alam; (in Persian)

Saeib Tabrizi, Mohammad Ali (۲۰۰۵) Divan, Volume One, by the efforts of Mohammad Ghahraman, Tehran, Scientific and Cultural; (in Persian)

Safavi, Kouros (۲۰۰۷) Introduction to Semantics, Tehran, Pajhwok Kayvan; (in Persian)

Safavi, Kouros (۲۰۱۲) Scattered Writings (First Book) of Semantics, Tehran, Scientific Publications; (in Persian)

Safavi, Kouros (۲۰۰۵) Descriptive Dictionary of Semantics, Tehran, Contemporary Culture; (in Persian)

Araqi, Fakhreddin Ebrahim Hamedani (۱۹۸۳) Divan, Iraqi, Third Edition, with an Introduction by Saeed Nafisi, Tehran, Javidan; (in Persian)

Attar Neyshaburi, Fariduddin (۱۹۷۹) Mukhtarnameh; Corrected by Mohammad Reza Shafi'i Kadkani, Tehran, Toos; (in Persian)

Attar Neyshaburi, Farid al-Din Mohammad (۲۰۱۲) Tazkirah al-Awliya, (in Persian) rd edition, edited by Mohammad Istalami, Tehran, Zavar; (in Persian)

Attar Neyshaburi, Farid al-Din Mohammad ibn Ibrahim (۲۰۰۷) Masab-e-Nameh, ۳rd edition, edited by Mohammad Reza Shafi'i Kadkani, Tehran, Sokhan; (in Persian)

Attar Neyshaburi, Farid al-Din Mohammad ibn Ibrahim (۲۰۰۹) Ilah-e-Nameh, ۵th edition, edited by Mohammad Reza Shafi'i Kadkani, Tehran, Sokhan; (in Persian)

Attar Neyshaburi, Farid al-Din (۱۹۷۴) Mantiq al-Ta'ir, ۴th edition, edited by Javad Mashkoor, Tabriz, (in Persian)

Attar Neyshaburi, Farid al-Din (۱۹۹۷) Divan attar, ۲nd edition, edited by Forozanfar, Tehran, First publication; (in Persian)

Farrokhi Yazdi, Mohammad (۱۹۸۱) Divan, edited by Hossein Makki, Bija, Nabiad Publishing House; (in Persian)

Ferdowsi, Abolghasem (۱۹۹۳) Ancient Letters: Editing and Reporting of Ferdowsi's Shahnameh, Volume ۱, Tehran, Samt; (in Persian)

Ferdowsi, Abolghasem (۱۹۹۱) Ancient Letters: Editing and Reporting of Ferdowsi's Shahnameh, Volume ۳, edited by Mirjaladdin Kezari, Tehran, Samt; (in Persian)

Farshidvard, Khosrow (۱۹۷۹) Arabic in Persian, Tehran, University Press; (in Persian)

Foruzanfar, Badi'ez-Zaman (۱۹۸۲) Hadiths and Stories of the Mathnavi, edited by Hossein Davoudi, Tehran, Amir Kabir; (in Persian)

Fariyomadi, Ibn Yamin (۱۹۶۵) Divan of Poems, edited by Hossein Ali Bastani Rad, Tehran, Sanai Library; (in Persian)

Kamal Khojandi, (۱۹۹۳) Divan, edited by Ahmad Karami, Tehran, Our Publications Series; (in Persian)

Gandomkar, Raheleh (۱۹۹۹) Descriptive Dictionary of Semantics, Tehran, Scientific; (in Persian)

Mohtasham Kashani, Kamaluddin (۱۹۶۵) Divan, edited by Mehrali Gorgani, Tehran, Mahmoudi Bookstore; (in Persian)

Masoud Saad (۱۹۵۰) Divan by Masoud Saad Salman, edited by Rashid Yasemi, Tehran, Parviz; (in Persian)

Masoud Saad, (۱۹۸۵) Divan by Masoud Saad; Vol. ۲, edited by Mehdi Noorian, Kamal; (in Persian)

Maalouf, Lewis (۱۹۸۷) Munjad al-Talaab: A New Arabic-Persian Dictionary, Fifth Edition, Translated by Mohammad Bandar Rigi, Tehran, Islamic Publications; (in Persian)

Rumi, Maulana Jala al-Din Muhammad (۱۹۵۷) Masnavi Manawi, Based on Nicholson's Version, Tehran, Amir Kabir; (in Persian)

Molavi, Molana Jala al-Din Mohammad (۱۹۹۶) The Complete Collection of Shams Tabrizi's Poetry, edited by Foruzanfar, Tehran, Rad; (in Persian)

Naser Khosrow, (۱۹۷۸) The Collection of Poems by Hakim Naser Khosrow Qobadiani, Volume ۱, edited by Mehdi Mohaqiq and Mojtaba Minovi, Tehran, Public Company; (in Persian)

Nasrollah Monshi (۱۹۹۳) Translation of Kalila and Demna, Second Edition, edited by Mojtaba Minovi, Tehran, Third Publication; (in Persian)

Nezami Ganjavi, Elias bin Yousef (۱۹۹۰) The Repository of Secrets, edited by Behrouz Sarwatian, Amir Kabir; (in Persian)

Nezami Ganjavi, Elias bin Yousef (۱۹۹۰) Haft Peykar, edited by Behrouz Sarwatian, Tehran, Amir Kabir; (in Persian)

Nezami Ganjavi, Elias bin Yousef (۱۹۵۶) The Complete Works of Hakim Nezami Ganjavi, edited by Vahid Dastgerdi, Tehran, Amir Kabir; (in Persian)

Nezami Ganjavi, Elias bin Yousef (۱۹۹۹) Khosrow Shirin, edited by Saeed Hamidian, Tehran, Qatra; (in Persian)

Varavini, Saad al-Din (۱۰۰۰) Marzban Nameh, ۱۰th edition, edited by Khalil Khatib Rahbar, Tehran, Safi. (in Persian)